Qabul qilindi: 2-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 7-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 11-oktabr 2026-yil

XIN LU ZAO № 78 G‘O‘ZA NAVINING ASOSIY XO‘JALIK-BIOLOGIK BELGILARI VA UNI MAHALLIY SHAROITDA O‘RGANISH ISTIQBOLLARI

Abdumalikov Ulug‘bek Ziyodilla o‘g‘li
q.x.f.f.d., dotsent
Ismoilov Ilyosbek Isroiljon o‘gli
stajyor o‘qituvchi
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

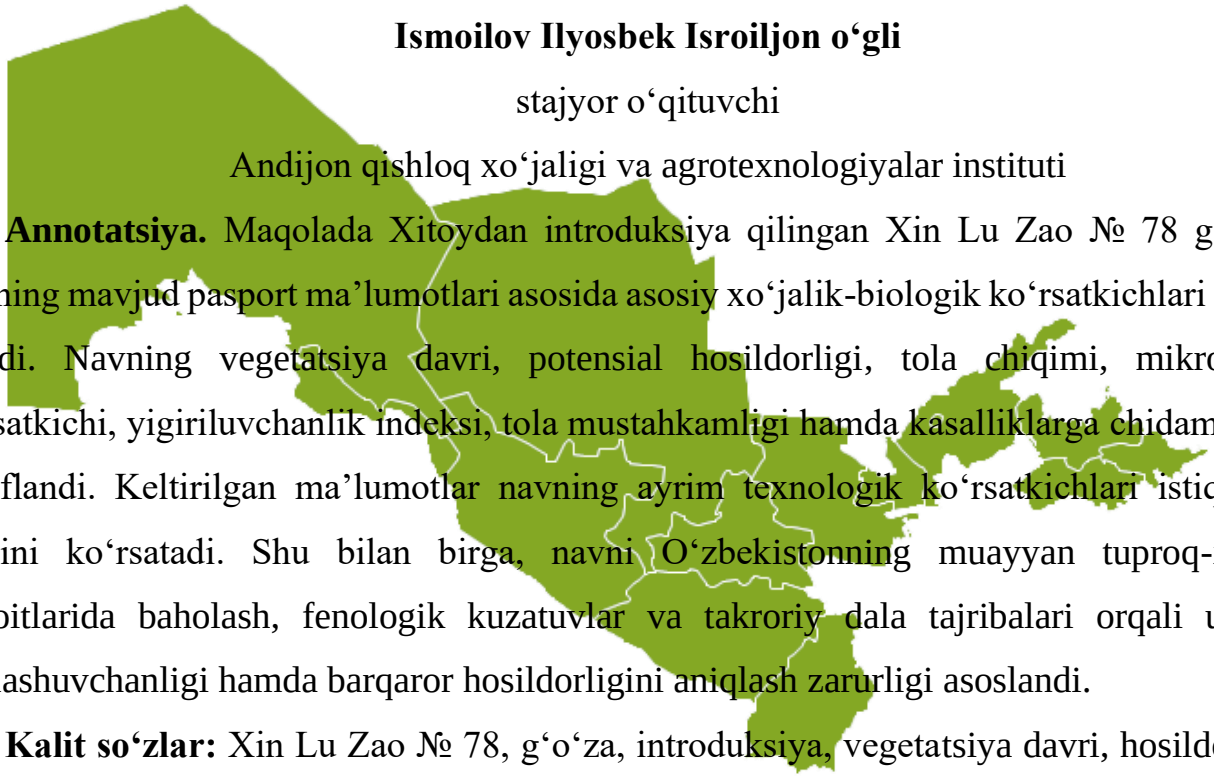

Annotatsiya. Maqolada Xitoydan introduksiya qilingan Xin Lu Zao № 78 g‘o‘za navining mavjud pasport ma’lumotlari asosida asosiy xo‘jalik-biologik ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Navning vegetatsiya davri, potensial hosildorligi, tola chiqimi, mikronayr ko‘rsatkichi, yigiriluvchanlik indeksi, tola mustahkamligi hamda kasalliklarga chidamliligi tavsiflandi. Keltirilgan ma’lumotlar navning ayrim texnologik ko‘rsatkichlari istiqbolli ekanini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, navni O‘zbekistonning muayyan tuproq-iqlim sharoitlarida baholash, fenologik kuzatuvlar va takroriy dala tajribalari orqali uning moslashuvchanligi hamda barqaror hosildorligini aniqlash zarurligi asoslandi.

Kalit so‘zlar: Xin Lu Zao № 78, g‘o‘za, introduksiya, vegetatsiya davri, hosildorlik, tola chiqimi, mikronayr, yigiriluvchanlik indeksi, tola mustahkamligi, kasalliklarga chidamlilik, mahalliy sharoit.

G‘o‘za yetishtirish samaradorligi navning biologik xususiyatlari, hosildorlik salohiyati, tola sifati va muayyan hududning tuproq-iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi bilan chambarchas bog‘liq. To‘qimachilik sanoatining xomashyoga bo‘lgan talablari ortib borayotgan sharoitda yuqori tola chiqimi va mustahkamligiga ega, yetarlicha ertapishar hamda kasalliklarga chidamli genotiplarni aniqlash seleksiya va urug‘chilikning muhim vazifalaridan biridir. Bunday maqsadlarda xorijiy navlarni introduksiya qilish, ularning qimmatli xo‘jalik belgilarini o‘rganish va mahalliy genofond bilan taqqoslash katta ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. G‘o‘za yetishtirish va tola sifatiga oid umumiy ilmiy

yondashuvlar adabiyotlarda ham yoritilgan [2, 3].

Xin Lu Zao № 78 - Xitoydan keltirilgan g‘o‘za navi bo‘lib, uning pasport ma’lumotlarida hosildorlik va tola sifati bilan bog‘liq bir qator ko‘rsatkichlar qayd etilgan. Mazkur ko‘rsatkichlar navni dastlabki baholash uchun muhim manba hisoblanadi. Biroq pasportda keltirilgan tavsiflar navning O‘zbekiston sharoitidagi amaliy natijalarini to‘liq ifodalamaydi; shu sababli uni hududiy dala tajribalari asosida kompleks o‘rganish lozim. G‘o‘za navlarida hosildorlik va tola sifatini birgalikda baholash zarurligi avvalgi tadqiqotlarda ham qayd etilgan [4, 5].

Tahlil obyekti sifatida Xin Lu Zao № 78 g‘o‘za navining taqdim etilgan qisqacha pasportida qayd etilgan ko‘rsatkichlar olindi. Maqolada ushbu ma’lumotlar tavsifiy-taqqoslama usulda ko‘rib chiqildi. Pasportda navning vegetatsiya davri 124 kun, potensial hosildorligi 70-80 s/ga, tola chiqimi 43,1 %, mikronayr ko‘rsatkichi 4,4, yigiriluvchanlik indeksi (SCI) 152,8 va tolaning solishtirma uzilish kuchi 44,85 g kuch/teks deb berilgan. Shuningdek, nav fuzarioz va vertitsillyoz vilt hamda virusli kasalliklarga chidamli deb tavsiflangan.

Mazkur maqola pasport ma’lumotlarini tahlil qilishga asoslangan bo‘lib, unda mustaqil dala tajribasi natijalari yoki statistik tahlil ko‘rsatkichlari keltirilmaydi. Shuning uchun ko‘rsatkichlar navning hujjatda qayd etilgan tavsifi sifatida talqin qilinadi. Mahalliy sharoitda keyingi tadqiqotlarni tashkil etishda fenologik kuzatuvlar, hosil elementlarini hisobga olish, tola sifatini laboratoriyada aniqlash va tajriba takroriyligini ta’minlash tavsiya etiladi.

Pasport ma’lumotlariga ko‘ra, Xin Lu Zao № 78 navining vegetatsiya davri 124 kunni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkich navni ertapishar guruhga kiritish uchun hujjatda asos sifatida keltirilgan. Biroq navning amaldagi pishish muddati ekish sanasi, harorat yig‘indisi, suv bilan ta’minlanish, agrotexnik tadbirlar va hududning ekologik sharoitlariga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu bois Andijon viloyati sharoitida unib chiqish, shonalash, gullash, ko‘saklarning ochilishi va vegetatsiya yakunigacha bo‘lgan davrlarni muntazam qayd etish muhimdir. Navning mahalliy sharoitdagi belgilarini baholashda genotip va tashqi muhit omillarining o‘zaro ta’sirini hisobga olish zarur [5].

Navning potensial hosildorligi 70–80 s/ga deb ko‘rsatilgan. Bu qiymat navning hujjatda qayd etilgan hosildorlik salohiyatini ifodalaydi, ammo uni mahalliy ishlab chiqarish sharoitida kafolatlangan hosil sifatida qabul qilish mumkin emas. Haqiqiy hosildorlik tuproq unumdorligi, sug‘orish tartibi, oziqlantirish, o‘simlik zichligi, zararkunanda va kasalliklar bosimi hamda ob-havo omillari bilan belgilanadi. Shuning uchun navni mahalliy rayonlashtirilgan navlar bilan bir xil agrotexnik sharoitda, takroriylikka ega dala tajribalarida solishtirish lozim.

Navning tola chiqimi 43,1 % etib qayd etilgan. Tola chiqimining yuqoriligi chigitli paxtadan olinadigan tola miqdori bilan bog‘liq muhim texnologik belgi hisoblanadi. Biroq bu ko‘rsatkichning ishonchliligi hosilni terish muddati, namlik, namuna olish usuli va laboratoriya tahlilining standartlariga ham bog‘liq. Shu sababli mahalliy tajribalarda tola chiqimini bir necha takroriy namunalarda aniqlash va natijalarni amaldagi standartlar asosida qayd etish maqsadga muvofiq.

Tola mikronayri 4,4 darajasida ko‘rsatilgan. Mikronayr tolalarning ingichkaligi va pishganligi bilan bog‘liq texnologik ko‘rsatkich bo‘lib, yigirish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Ushbu qiymatni to‘g‘ri baholash uchun uni tolani sinash bo‘yicha qabul qilingan usul va asboblar yordamida aniqlash zarur. Pasportdagi yigiriluvchanlik indeksi 152,8 ni tashkil etadi. Mazkur ko‘rsatkich hujjatda keltirilgan mezondagi 160 dan yuqori qiymatga yetmaydi. Demak, navning ayrim tola xususiyatlari ijobiy bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, yigiriluvchanlik indeksi bo‘yicha qo‘shimcha laboratoriya baholashi va boshqa texnologik belgilar bilan birgalikda tahlil talab etiladi.

Tolaning solishtirma uzilish kuchi 44,85 g kuch/teks deb qayd etilgan. Ushbu ko‘rsatkich pasportda keltirilgan 28-32 g kuch/teksdan kam bo‘lmagan mezondan yuqori. Tola mustahkamligi ipning uzilishga chidamliligi va to‘qimachilik jarayonlaridagi texnologik xususiyatlarga ta’sir etuvchi muhim belgilardan biridir. Shunga qaramay, natijani amaliy tavsiya darajasida baholash uchun sinov usuli, namuna tayyorlash va laboratoriya sharoitlari haqidagi ma’lumotlar ham zarur.

Pasportda Xin Lu Zao № 78 navi fuzarioz va vertitsillyoz vilt hamda virusli kasalliklarga chidamli deb ko‘rsatilgan. Kasalliklarga chidamlilik paxta hosilining

saqlanishi va agrotexnik xarajatlarning kamayishi nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir. Biroq chidamlilik darajasi patogen populyatsiyasi, infeksiya bosimi va muhit sharoitlariga qarab farq qilishi mumkin. Shu sababli mahalliy sharoitda kasalliklarning tarqalishi va zararlanish darajasini tizimli kuzatish, imkon bo‘lsa, tegishli nazorat navlari bilan taqqoslash lozim.

Umuman, pasport ma’lumotlari Xin Lu Zao № 78 navida tola chiqimi va tola mustahkamligi kabi ko‘rsatkichlarga e’tibor qaratish mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, yigiriluvchanlik indeksi mezon qiymatidan pastroq berilgan, tolaning yuqori o‘rtacha uzunligi hamda ko‘saklarning ochilish sur’ati bo‘yicha esa pasportda sonli natija mavjud emas. Ushbu bo‘shliqlar navni kompleks baholashda hisobga olinishi kerak.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Xin Lu Zao № 78 g‘o‘za navining taqdim etilgan pasport ma’lumotlari uning bir qator xo‘jalik va texnologik belgilarini dastlabki tavsiflash imkonini beradi. Navning vegetatsiya davri 124 kun, potensial hosildorligi 70–80 s/ga, tola chiqimi 43,1 %, mikronayr ko‘rsatkichi 4,4, yigiriluvchanlik indeksi 152,8 va tolaning solishtirma uzilish kuchi 44,85 g kuch/teks sifatida qayd etilgan. Pasportda nav fuzarioz va vertitsillyoz vilt hamda virusli kasalliklarga chidamli deb tavsiflangan.

Tola chiqimi va solishtirma uzilish kuchi navni keyingi ilmiy-amaliy o‘rganishda alohida e’tiborga loyiq belgilar hisoblanadi. Biroq yigiriluvchanlik indeksining mezon qiymatidan pastligi hamda ayrim belgilar bo‘yicha sonli ma’lumotlarning mavjud emasligi yakuniy xulosa chiqarishdan oldin qo‘shimcha tekshiruv zarurligini ko‘rsatadi. Xin Lu Zao № 78 navining O‘zbekiston, xususan Andijon viloyati sharoitiga moslashuvchanligi, hosildorlik barqarorligi va tola sifatini aniqlash uchun mahalliy navlar bilan taqqoslangan, takroriy dala va laboratoriya tajribalarini o‘tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xin Lu Zao № 78 g‘o‘za navi bo‘yicha qisqacha pasport. Taqdim etilgan hujjat, 1-bet. Unda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 15-dekabrdagi PQ-391-son qarori 1-ilovasida belgilangan talablar bilan nav ko‘rsatkichlari taqqoslangan.

2. Smith C.W., Cothren J.T. (eds.). Cotton: Origin, History, Technology, and Production. New York: John Wiley & Sons; 1999.

3. Gordon S., Hsieh Y.-L. (eds.). Cotton: Science and Technology. Cambridge:

Woodhead Publishing; 2007. ISBN: 978-1-84569-026-7.

4. Clement J.D., Constable G.A., Stiller W.N., Liu S.M. Negative associations still exist between yield and fibre quality in cotton breeding programs in Australia and USA. Field Crops Research. 2012;128:1–7. https://doi.org/10.1016/j.fcr.2011.12.002.

5. Raper T.B., Snider J.L., Dodds D.M., Jones A., Robertson B., Fromme D., Sandlin T., Cutts T., Blair R. Genetic and Environmental Contributions to Cotton Yield and Fiber Quality in the Mid-South. Crop Science. 2019;59(1):307–317. https://doi.org/10.2135/cropsci2018.04.0222.

